

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Віталій Анатолійович ОСМОЛЯН,
кандидат юридичних наук,
заступник начальника слідчого відділу слідчого управління
Управління Міністерства внутрішніх справ України
в Хмельницькій області (м. Хмельницький),
slid@ibuvd.xmel.ua

УДК 343.132 (477)

РОЗГЛЯД ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПИТАНЬ ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ “ГРАНИЧНИХ” СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Викладаються правові основи та тактичні особливості можливої діяльності слідчого при проведенні досудового слідства після закінчення строків досудового розслідування. Розкривається значення та місце цієї форми діяльності в системі проведення слідчих дій та слідчої діяльності в цілому. Проаналізовано окремі процесуальні дії. Акцентується увага на неупередженій та якісній співпраці працівників слідчих органів, прокуратури та суду при здійсненні досудового розслідування за підстав закінчення строків розслідування, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, а також проводиться аналіз законності процесуальної діяльності слідчого за вказаних підстав. Зазначено, що відповідна неузгодженість норм вказаних галузей права призводить до виникнення труднощів у практичній діяльності органів та осіб, які здійснюють кримінальне провадження, зокрема в питаннях правильності тлумачення норм, застосування правил їх конкуренції тощо. Наведені конкретні приклади, що мали місце на практиці. Крім того, здійснюється загальнотеоретичний аналіз правової системи суспільства. Систематизуються наявні в українській та зарубіжній юридичній літературі думки щодо розуміння природи правової системи суспільства. З'ясовуються особливості застосування системного підходу в ході дослідження правової дійсності як

цілісного явища. Зроблені висновки та надані рекомендації щодо узгодженого застосування норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів у практичній діяльності. Привернуто увагу на необхідність подальшої наукової співпраці вчених, спеціалістів у галузі матеріального та процесуального права.

Ключові слова: злочин, слідчий, слідчий суддя, правоохоронні органи, досудове слідство, строки розслідування, матеріали, кримінальне провадження, прокурор, ухвала суду, постанова.

Законодавець у нормах діючого кримінального процесуального законодавства України чітко визначив строки проведення досудового розслідування, у рамках яких зібрана доказова база у кримінальному провадженні, наділяється ознаками допустимості та легітимності, а також наголошує на забороні проведення будь-яких слідчих дій після проходження цих строків у зв'язку із визнанням їх протиправними та недійсними в подальшому. Це покладає особливу відповідальність на правоохоронні органи щодо проведення якісного та легітимного досудового розслідування у кримінальних провадженнях, повного та неупередженого збору доказової бази, що неможливо без суворого дотримання процесуальних строків. У цьому і полягає *актуальність* проблеми.

Проведений аналіз [1–8] показав, що вчені неодноразово досліджували діяльність слідчого в цілому та її окремі аспекти зокрема. Проте розгляд процесуально-правових питань щодо можливості проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення “граничних” строків досудового розслідування вимагає детального дослідження та аналізу.

Мета статті — на підставі проведеного теоретичного аналізу та власного практичного досвіду розглянути процесуально-правові питання можливості проведення слідчих дій після закінчення строків досудового розслідування, а також обґрунтувати необхідність ефективної співпраці працівників слідчих органів, прокуратури та суду для якісного та об'єктивного виконання завдань кримінального провадження та покращення інноваційної політики України взагалі.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України) кардинально змістив акцент у керівництві та координації процесу досудового розслідування від слідчого до суду. Проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється за ініціативою слідчого, погодженням прокурора та наданням дозволу слідчого судді на їх проведення.

Так, кримінальним процесуальним законом визначено та наголошено, що слідчі (розшукові) дії виступають основним видом процесуальних дій, за допомогою яких здійснюється досудове розслідування та забезпечується його ефективність. Ініціатором їх проведення майже в усіх випадках є слідчий, тому й не дивно, що вони відповідно називаються слідчими діями [1, с. 23].

Разом з тим законодавець у КПК України зазначає, що здійснювати процесуальні дії зобов'язані (мають право) усі учасники кримінального провадження, дотримуючись визначених законом процесуальних строків [2].

Стаття 113 КПК України за своїм змістом визначає коло осіб — це учасники кримінального провадження, які зобов'язані чи мають право приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії.

Зокрема до учасників кримінального провадження належать сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник (п. 25 ч. 2 ст. 3 КПК України).

Разом з тим, процесуальні строки у кримінальному провадженні науковцями визначені як проміжки часу, встановлені на основі Конституції України та міжнародно-правових документів кримінальним процесуальним законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею, судом, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані чи мають право приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії [3, с. 322].

Так, у рамках одного кримінального провадження (тобто після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань України) та визначених у ст. 219 КПК України законодавцем процесуальних строків повинні відбуватися всі слідчі (розшукові) дії (в т.ч. негласні слідчі (розшукові) дії).

Досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Зазначений строк досудового розслідування може бути продовжений, при цьому загальний строк не може перевищувати шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості та дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК України. Проведені з порушенням цього правила слідчі (розшукові) дії визнаються недійсними, а встановлені в результаті них докази — недопустимими.

У випадку виняткової складності провадження, при існуванні потреби у проведенні слідчих (розшукових) дій з метою закінчення досудового розслідування у провадженні — строк досудового слідства в ньому може бути продовжений Генеральним прокурором України або його заступниками до 12 місяців (п. 3 ч. 2 ст. 294 КПК України).

Оскільки подальше продовження строку чинний КПК України не передбачає, то за відсутності підстав для закінчення досудового розслідування обвинувальним актом чи в іншій формі, передбаченій ч. 2 ст. 283 КПК України, кримінальне провадження має бути закрито саме у зв'язку із закінченням граничного строку досудового розслідування. Проте діючим законодавством зазначеної "технічної" підстави для закриття кримінального провадження не передбачено.

Окрім того, відсутні будь-які законодавчі роз'яснення щодо легітимності подальшої діяльності правоохоронних органів у рамках зазначеного кримінального провадження. Мається на увазі проведення слідчих (розшукових) дій та прийняття будь-яких процесуальних рішень, а також, що є найголовніше у цьому випадку, визначення подальшої долі обраних заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема тримання під вартою.

Зазначена прогалина в кримінальному процесуальному законодавстві України на практиці у рамках окремого провадження може поставити у важке

процесуальне становище діяльність правоохоронних органів (слідчих, прокурорів) та, без сумніву, зіграти вагомую роль не на користь виконання завдань кримінального провадження. Окрім того, зазначена процесуальна невизначеність не в інтересах потерпілого та особи підозрюваного, які мають право на справедливий судовий розгляд. Адже обмеження провадження строком досудового слідства і, як наслідок, його закриття за “технічною” підставою цього не дозволяють [4, с. 150].

Постає процесуальна дилема: яке рішення прийняти слідчому, щоб воно перебувало в рамках правового поля?

Для її вирішення, на наш погляд, необхідно ще раз акцентувати увагу юристів-практиків, що процесуальні строки — поняття юридичне і тому вони обчислюються тими величинами, які прямо зазначені в законі.

Так, правила обчислення строків, сформульовані у ст.ст. 28, 115 КПК України, є загальними і підлягають застосуванню при обчисленні строків, встановлених кримінальним процесуальним законом, на всіх стадіях кримінального провадження.

Згідно з ч. 1 ст. 115 КПК України процесуальні строки обчислюються годинами, днями і місяцями.

Проте строки можуть визначатися і вказівкою на подію. Наприклад, письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором (ч. 1 ст. 278 КПК України); слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє прокурора про початок досудового розслідування (ч. 6 ст. 214 КПК України). Подіями в зазначених прикладах є: у першому випадку — день складання повідомлення про підозру, у другому — початок досудового розслідування.

Таким чином, з урахуванням складності процесуальної ситуації, яка може виникнути у кримінальному провадженні по закінченню всіх “можливих” (тобто визначених законодавцем) строків досудового розслідування, єдиним правильним процесуально-правовим рішенням у цьому випадку, на нашу думку, є звернення слідчого із клопотанням до прокуратури або суду із вимогою продовжити термін проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні із зазначенням судом процесуальної події, яка в такому випадку постане „ліхтарем світлофору” в прийнятті кінцевого процесуального рішення. Як приклад, закінчення проведення експертами експертного дослідження, складання за його результатами висновку, ознайомлення із ним та рештою матеріалів кримінального провадження учасників кримінального провадження.

Без сумніву, трактування норми Закону щодо прийняття рішення відповідно до вказівки на подію (ч. 1 ст. 115 КПК України) в цьому випадку постане рушійною силою в розвитку кримінальної процесуальної полеміки між науковцями та практиками юриспруденції, а також виступить науковим звинуваченням перших у “буквальному” трактуванні змісту статті Закону другими.

Проте, наголосимо, що сьогодні законодавцем не надано роз’яснення процесуального вирішення зазначеного питання на практиці, а також не внесено відповідні зміни та тлумачення до діючого КПК України.

Разом з тим законодавець визначає, що процесуальні рішення приймаються лише учасниками кримінального провадження — органами досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею, судом (ч. 1 ст. 110 КПК України) [4, с. 151].

Частиною 1 ст. 114 КПК України право встановлювати процесуальні строки надано слідчому судді та суду. Разом з тим із назви статті випливає, що таке право має і прокурор. Крім того, у тексті частини другої коментованої статті зазначається про строки, які встановлюються як слідчим суддею, судом, так і прокурором. Згідно з положеннями п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений ним строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій.

Таким чином, прокурор, як слідчий суддя та суд, наділений правом встановлення процесуальних строків власною постановою.

Форма та зміст рішень, які приймаються прокурором, слідчим суддею, судом про встановлення процесуальних строків, зазначається у ст. 110 КПК України, а саме: судові рішення приймається у формі ухвали або вироку, а рішення слідчого, прокурора — у формі постанови.

Проте при розгляді зазначеного питання неможливо не пригадати зміст ч. 2 ст. 114 КПК України, яка вказує, що процесуальні строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею, судом, не можуть перевищувати меж граничних строків, передбачених кримінальним процесуальним законом та мають бути достатніми за часом для вчинення відповідних процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень. Вони не повинні перешкоджати реалізації права на захист.

Тобто в цьому випадку логічним правовим акцентом буде те, що рішення прокурора (або суду) щодо проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення “граничних” строків досудового розслідування (12 місяців) до визначеної процесуальної події є недопустимими, антиконституційними та такими, які перешкоджають реалізації права особи (підозрюваного) на захист.

Проте пригадаємо, що правова парадигма сучасної цивілізованої, правової держави базується на таких посланнях — верховенство права та закону, регулювання лише законом найбільш важливих сторін суспільного життя, провідна роль суду в охороні основних прав громадян та ін. [5, с. 64]

Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, що передбачено у ст. 8 КПК України. У ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV “Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини” [6] наголошується, що суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Суду як джерело права. У Протоколі № 4 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод, який гарантує деякі права і свободи, що не включені до Конвенції та першого Протоколу до неї, зазначається, що на право особи на свободу пересування не встановлюються жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров’я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб [7, с. 16]. Зазначену позицію з вимушеного обмеження прав підтримав і Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який у інформаційному листі від 4 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13 “Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України” зазначає, що слідчому судді, суду слід

враховувати, що рішення про застосування одного із видів запобіжних заходів, який обмежує права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, має відповідати характеру певного суспільного інтересу (визначеним у КПК України конкретним підставам і меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості [8].

Як висновок до статті зазначимо, що, на нашу думку, виражене рішення прокурора (або суду) після детального та ретельного вивчення матеріалів кримінального провадження щодо надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення “граничних” строків досудового розслідування (12 місяців) до визначеної ними процесуальної події у конкретному, виключному випадку є юридично правильним рішенням, оскільки в цьому випадку у разі прийняття такого рішення воно, в першу чергу, повинно відповідати характеру певного суспільного інтересу та стати рятівною паличкою на практиці у процесуальному вакуумі цього питання.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері процесуально-правової діяльності, вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв’язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Новий кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз’яснення, документи [Текст] / відп. ред. В. С. Ковальський. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — 408 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст]. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 254 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст] : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х. : Право, 2012. — Т. 1. — 768 с.
4. Осмолян, В. А. Розгляд процесуально-правових питань щодо можливості проведення слідчих дій після закінчення “граничних” строків досудового розслідування [Текст] / В. А. Осмолян // Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції : зб. тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17 квітня 2015 р.). — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. — С 149–152.
5. Марченко, М. Н. Правовое государство [Текст] / М. Н. Марченко. — М. : Проспект, 2004. — 640 с.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/3477-15>.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод / Рада Європи; Конвенція, від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
8. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013 р. № 511–550/0/4–13

[Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

Надійшла до редакції 19.05.2015

Осмолян В. А. Рассмотрение процессуально-правовых вопросов по возможности проведения следственных (розыскных) действий после окончания “граничных” сроков досудебного расследования

Излагаются правовые основы и тактические особенности деятельности следователя при проведении досудебного следствия после окончания сроков досудебного расследования. Раскрывается значение и место этой формы деятельности в системе проведения следственных действий в целом. Проанализировано отдельные процессуальные действия. Акцентируется внимание на непредвзятом и качественном сотрудничестве работников следственных органов, прокуратуры и суда при проведении досудебного расследования по окончании сроков расследования, предусмотренных уголовным процессуальным законодательством, а также проводится анализ законности процессуальной деятельности следователя по указанным основаниям. Указано, что соответствующая несогласованность норм отраслей права приводит к возникновению трудностей в практической деятельности органов и лиц, которые осуществляют уголовное производство, в частности в вопросах правильности толкования норм, применения правил их конкуренции. Приведены конкретные примеры, которые имели место на практике. Кроме этого, осуществляется общетеоретический анализ правовой системы общества. Систематизируются имеющиеся в украинской и зарубежной юридической литературе мысли относительно понимания природы правовой системы общества. Объясняются особенности использования системного подхода во время исследования правовой действительности как целостного явления. Сделаны выводы и даны рекомендации по согласованному использованию норм Уголовного и Уголовного процессуального кодексов в практической деятельности. Обращено внимание на необходимости дальнейшего научного сотрудничества ученых, специалистов в области материального и процессуального права.

Ключевые слова: преступление, следователь, следователь-судья, правоохранительные органы, досудебное следствие, сроки расследования, материалы, уголовное производство, прокурор, постановление суда, постановление.

Osmolian, V. A. Consideration of Legal Procedural Issues in Conducting Investigative (Search) Actions after the “Deadline” of Pre-Trial Investigation

The article contains legal basis and tactics of an investigator's activity after ending the deadline of investigation. Also the article describes the meaning and the place of such activity in an investigator's general act-system. Some procedural acts are analyzed. The attention is directed to impartial and qualitative collaboration between an investigator, a procurator and a judge when conducting investigative (search) actions after the “deadline” of pre-trial investigation. It is indicated that inconsistency of norms of legal branches leads to difficulties in practical activity of bodies and persons who carry out criminal proceedings, in particular in matters of correctness of norms interpretation, application of the rules of their competition. Specific practical examples are demonstrated. In addition, theoretical analysis of the legal system of the society is conducted. Ukrainian and foreign legal literature is analyzed regarding the understanding of the nature of the legal system of the society. Features of the systematic approach application during the legal reality research as a holistic phenomenon are explained. Conclusions are made and recommendations are given for consistent application of norms of criminal and criminal procedural codes in practice. Attention is drawn to the need for further scientific cooperation between scientists and specialists in the field of substantive and procedural law.

Keywords: crime, investigator, judge, law enforcement authorities, pre-trial investigation, investigation period, materials, criminal proceedings, Prosecutor, court order, judgment.